
Onderwijsontwikkelingen in de USSR

Tegen de achtergrond van de spectaculaire ontwikkelingen in het oostblok werd op vrijdag 10 november 1989 in de jaarbeursshal te Utrecht een seminar 'Onderwijsontwikkelingen in de USSR' gehouden. Het seminar was georganiseerd door T. van der Meer van de Algemene Hogeschool Amsterdam en B. Kleekamp van het Nascholingscoördinaat van de Universiteit van Amsterdam. Gastsprekers waren prof.dr. V.V. Davydov, dr. V.S. Sobkin, en dr. E.D. Dneprov, allen verbonden aan de Pedagogische Afdeling van de Academie der Pedagogische Wetenschappen in Moskou. De bedoeling van het seminar was Nederlandse docenten in te lichten omtrent de meest recente inhoudelijke onderwijsvernieuwingen in de USSR.

De spits werd afgebroken door Davydov, die in een omstandig betoog zijn voor de kenner inmiddels vertrouwde ideeën nogmaals uiteenzette. Dat wil zeggen, dat hij betoogde dat het huidige onderwijs te zeer zou zijn gebaseerd op aanschouwelijkheid en het leren van empirische generalisaties, waarbij de leerlingen aan het leren van werkelijk theoretisch denken niet zouden toekomen. Dit theoretische denken kan de leerling zich alleen eigen maken indien hij of zij inzicht krijgt in de wordingsgeschiedenis en fundamentele uitgangsbegrippen van een bepaalde leerstof. Als didactisch middel stelde hij voor de leerstof zo vroeg mogelijk te symboliseren met behulp van schema's en modellen, terwijl hij de effecten van zijn aanpak wilde evalueren met behulp van 'vormende experimenten'. De lezer die deze samenvatting enigszins vaag vindt, heeft gelijk, maar hoeft zich niet benadeeld te vinden ten opzichte van de toehoorders bij Davydovs lezing die gespeend was van verhelderende voorbeelden. Davydovs lezing was derhalve te weinig informatief voor de kenner van zijn werk en te vaag voor de oningewijde.

Opmerkelijk was wel dat hij nu voor het

eerst zijn ideeën plaatste tegen de achtergrond van een nieuwe visie op leerling, onderwijs en maatschappij. Het onderwijs zou gehumaniseerd en gedemocratiseerd dienen te worden en het zou in eerste instantie een zorg moeten zijn van maatschappelijke groeperingen samengesteld uit ouders en leraren en vrij moeten zijn van hinderlijke staatsbemoeienis.

Davydovs betoog werd gevolgd door een lezing van de socioloog Sobkin, die verslag deed van een recentelijk door hem uitgevoerd enquête-onderzoek onder onderwijsgeevenden, ouders en leerlingen. Sobkin overlaadde de toehoorders in de beste Russische traditie met een duizelingwekkende reeks van percentages, maar het beeld dat uit zijn cijferrijke en anderhalf uur durende verslag oprees was uiterst vertrouwd. Ook in de Sovjetunie constateren ouders een duidelijke achteruitgang in het niveau van het onderwijs en een schrijnend gebrek aan discipline in de school. Ook in de Sovjetunie kampen de leerkrachten met een gebrek aan waardering en een ondermaatse bezoldiging, terwijl zij de ouders van hun leerlingen een toenemende onverschilligheid verwijten. Ook in de Sovjetunie, ten slotte, zijn de leerlingen ontevreden over zowel de leerstof als de leraren.

Het is de vraag wat deze bevindingen betekenen. Sobkins cijfers weerspiegelden immers slechts de meningen van de door hem ondervraagde leerkrachten, ouders en leerlingen. Dat deze personen over het algemeen niet tevreden zijn en dat de oudere generatie een duidelijke achteruitgang constateert, lijkt een fenomeen van alle tijden. Pas tegen de achtergrond van een analyse van de daadwerkelijke situatie — bijvoorbeeld een regelmatige toetsing van het kennisniveau van de leerkrachten en leerlingen — krijgen dergelijke klachten enig reliëf. Helaas ontbrak dit element aan Sobkins lezing.

Ten slotte sprak de historicus Dneprov over de geschiedenis van het sovjetonderwijs. Zijn betoog was zowel door de presentatie als door de inhoud verreweg het smakelijkste gerecht van de dag. Na geconstateerd te hebben dat de zeggwijze dat elk volk de regering krijgt die het verdient voor zijn medeburgers veel te

hardvochtig is, stak Dneprov van wal met een gepassioneerde analyse van verschillende fases uit de geschiedenis van het sovjetonderwijs en de sovjetpedagogiek. Na dit treurig stemmende overzicht kwam hij tot een schets van de nu levende radicale onderwijsidealen. Fel keerde Dneprov zich hierbij tegen elk partij- of staatsbemoeienis met het onderwijs en hij pleitte voor een vorm van economische zelfstandigheid voor de school. Daarnaast achtte hij het van cruciaal belang dat het onderwijs gedepoliteerd en gehumaniseerd zou worden. In Dneprovs visie behoren schoolvormen, politieke leuzen in de klas, hagiografieën van politieke leiders, liedjes over vaders Lenin, en andere vaste ingrediënten van het sovjetschoolleven binnenkort tot het verleden. Grimmig schetste hij dat de plannen hiertoe door partij-organen en ministeries gesaboteerd worden en zijn slotsom was dat hij niet optimistisch was over de mogelijkheden van een daadwerkelijke snelle vernieuwing van het sovjetonderwijs. Dneprovs vurige betoog vormde een interessant slot van een niet geheel geslaagde dag. Doel van de dag was ingelicht te worden over recente inhoudelijke onderwijsontwikkelingen in de USSR en om over deze vernieuwingen van gedachte te wisselen. Ook spraken de organisatoren de hoop uit dat over de gevolgen van deze koerswijzigingen voor de opleidingen voor het onderwijzend personeel een vruchtbare discussie gevoerd zou kunnen worden. Om verschillende redenen is het hier echter niet van gekomen.

Ten eerste verzuimde de voorzitter drs. Th. Liket de drie gastsprekers in toom te houden, waardoor zij allen hun spreektijd verdubbelden en er in het programma geen ruimte overbleef voor de geplande discussies na afloop van elke lezing. Dit onafgebroken en urenlang aanhoren van lezingen is uitermate slopend en het dalende aantal in gebruik zijnde koptelefoons (voor de simultaanvertaling) cor-

respondeerde volgens ons dan ook niet met een evenredig toenemende beheersing van de Russische taal. Het was pas in de namiddag — na afloop van de drie lezingen en enige verouderde lichtbeelden van vrolijk zingende Russische leerlingen — dat er gelegenheid was om gedurende een uur vragen te stellen. Ook hier kwam het echter niet tot een werkelijke uitwisseling van gedachten, aangezien de gasten naar oud Russisch gebruik elke vraag aangrepen voor het lanceren van een lang betoog. Vaak ook meende een tweede gastspreker het zojuist door de eerste gastspreker gegeven antwoord te moeten aanvullen, waarna de derde gastspreker nog een kleine nuancering aanbracht. Van de beoogde gedachtenwisseling was dus niet echt sprake.

Ten tweede zijn de beoogde of gerealiseerde inhoudelijke onderwijsvernieuwingen eigenlijk maar summier aan bod gekomen in de drie lezingen. Met name de laatste twee sprekers deden veeleer verslag van de nu heersende verwarring in het sovjetonderwijs en van de taaie politieke strijd die gaande is om veranderingen te kunnen bewerkstelligen. Zodoende was er te weinig materiaal voor een inhoudelijke discussie en kwamen de gevolgen van beoogde koerswijzigingen voor de opleidingen voor onderwijzend personeel in het geheel niet aan bod. In de loop van de dag werd de doelstelling te berichten over recente inhoudelijke vernieuwingen steeds meer uit het oog verloren en kwam het accent te liggen op de strijd die onze sovjetcollega's op dit moment leveren om een aantal vrijheden te verwerven die hier reeds lang gemeengoed zijn. Deze accentverschuiving was natuurlijk heel begrijpelijk in het licht van de huidige politieke context in de USSR, maar tevens betreurenswaardig gezien het doel van de bijeenkomst.

R. van der Veer
(Rijksuniversiteit Leiden)

Stichting Langeveld-lezing

De Stichting Langeveld-lezing stelt zich ten doel de herinnering aan Professor dr. M.J. Langeveld levend te houden door twee-jaarlijks een lezing te organiseren op één van de terreinen waarop hij in zijn wetenschappelijke loopbaan werkzaam is geweest.

Op 26 april 1990 om 16.00 uur wordt de eerste Langeveld-lezing gehouden in de Pieterskerk in Utrecht door Prof.dr. M. van Manen, University of Alberta, Edmonton (Canada), onder de titel "In Loco Parentis".

Aanmeldingen en inlichtingen bij mevrouw L. van Toledo, Interdisciplinair Onderzoeksinstituut van de Rijksuniversiteit Utrecht, Heidelberglaan 1, Utrecht, Tel.: 030-534834.

Inhoud andere tijdschriften

Pedagogisch Tijdschrift
14e jaargang, nr. 6, 1989

De mate van implementatie als evaluatiecriterium, door H.A.M. Franssen en T.W.H.M. Stoverinck
Tussen retoriek en dagelijkse praktijk: de micropolitiek van de school, door P.J.P. van den Bos en C.J. de Brabander

De stagiair als student; over leerhoudingen in de schoolstage, door J.A. de Jong

Tijdschrift voor Onderwijsresearch
14e jaargang, nr. 5, 1989

Schrijfvaardigheid en het schrijf-denkproces, door I. Breetvelt

Effecten van een metacognitief trainingsprogramma, door H.A.J. Biemans

Vergelijking van scoringsprocedures bij schaalconstructie geïllustreerd met de vragenlijst van Slade en Jenner, door P.M. Kroonenberg, B.C.S. Pangemanann en D. Bakker

Notities en Commentaren

De vorming van de controlegroep bij een intact veldexperiment, door E.M. Scholte

Programmering van onderwijsonderzoek: een kritisch commentaar op het beleid van SVO, door W.Th.J.G. Hoeben

Tijdschrift voor Orthopedagogiek
28e jaargang, nr. 12, 1989

In memoriam prof.dr. I.C. van Houte, door A.J. Wilmink

Kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden, door R. de Groot

Vertekende beeldvorming na 40 jaar lom-onderwijs, door A.J. Wilmink

Enkele ervaringen rond het lom-onderwijs uit de periode 1960-1972, door H. Menkveld

Dagboek van een schoolleider, door J.J. van der Sluis

Een kwart eeuw bezorgdheid over groei van het lom-onderwijs, door K. Doornbos

Ontvangen boeken

Leseman, P.P.M., *Structurele en pedagogische determinanten van schoolloopbanen* (dissertatie). Rotterdamse Schooladviesdienst, Project Onderwijs en Sociaal Milieu, Rotterdam, 1989.

Roede, E., *Explaining student investment* (dissertatie). SCO/U.v.A., Amsterdam, 1989, f 25,-.

Verheij, F., H. van Loon m.m.w. J.E. de Boer, *Intensieve residentiële behandeling van kinderen: een kinderpsychiatrische kliniek ten voorbeeld*. Van Gorcum, Assen, 1989, f 49,50.

Vincent, H.R., *Integraal denken. Vervreemding en de humanisering van arbeid, onderwijs en politiek*. Acco, Amersfoort, 1989, f 29,-.

Vleuten, C.P.M. van der, *Naar een rationeel systeem voor toetsing van studieprestaties in probleemgestuurd medisch onderwijs* (dissertatie). Uitgeverij Thesis, Amsterdam, 1989, f 43,50.

Vogel, P. (red.), *De school, keuzen en kansen*. Coutinho, Muiderberg, 1989, f 29,50.

Wiegiers, A.M. & F.A. Swets-Gronert (red.), *Samen hulpverlening bij kindermishandeling*. Een overzicht van de samenwerkingsverbanden. Van Loghum Slaterus, Deventer, 1989.

Wit, J. de, G. van der Veer, *Psychologie van de adolescentie*. Ontwikkeling en hulpverlening (vijftiende, herziene druk). Intro, Nijkerk, 1989, f 44,50.

Evolutie in onderwijsevaluatie

Ten geleide

In de tweede helft van de jaren zeventig vond in Nederland een viertal, door de overheid geïnitieerde onderwijsinnovatieprogramma's plaats: het middenschool experiment, het open school proefproject, het innovatieprogramma basisonderwijs en projecten op het terrein van het zogenoemde participatie-onderwijs. Ten aanzien van de drie eerstgenoemde innovatieprogramma's werden activiteiten ontplooid die met evaluatie van doen hadden. Er verschenen nota's die het woord evaluatie in de titel hadden, er werden onderzoeksprogramma's opgesteld waarin – verschillend per innovatieprogramma – een minder of meer nadrukkelijk evaluatieperspectief aanwezig was en er werd een groot aantal, voor het merendeel kleinschalige, onderzoeksprojecten uitgevoerd.

Wanneer men achteraf de balans opmaakt, hetgeen onder meer gebeurd is in het kader van meta-evaluatieve studies (Scheerens, 1983a en b; Hoeben, 1985), moet geconcludeerd worden dat er van een systematische, wetenschappelijk verantwoorde evaluatie van de desbetreffende innovatieprogramma's weinig terecht is gekomen. Wetenschappers oordeelden zeer kritisch over de kwaliteit van het uitgevoerde onderzoek en beleidsvoerders en practici vonden het onderzoek weinig relevant. Het over het algemeen weinig succesvolle karakter van deze pogingen tot evaluatie kon gedeeltelijk worden toegeschreven aan een gebrek aan ambachtelijkheid bij de uitvoerders en aan de moeilijke grijpbaarheid van het evaluatie-object.

Tevens werd aangetekend dat de organisatorische uitvoeringscondities verre van optimaal waren. Dit bleek uit:

- onduidelijke beslissingsstructuren rondom de programmering van het onderzoek, hetgeen leidde tot langdurige overlegprocedures tussen departementsambtenaren, semi-autonome programma-adviescommissies, de SVO, innovatiecommissies, en incidenteel ook onderzoeksinstituten;

- een daarmee samenhangend verantwoordelijkheidsvacuüm; binnen de veelheid aan instanties dat betrokken was bij de opzet en uitvoering van het onderzoek was er geen die een reputatie te winnen of te verliezen had bij dit soort onderzoek;
- versnippering en een gebrek aan daadkracht bij de uitvoering van de onderzoeksprogramma's;
- grote weerstanden bij scholen om aan het evaluatie-onderzoek mee te werken.

Daarbij kwam dat de 'politieke wil' om 'hard', d.w.z. output-gericht en wetenschappelijk evaluatie-onderzoek te doen uitvoeren, bij belangrijke betrokkenen, zoals departementsambtenaren en leden van onderwijsinnovatiecommissies in de periode in kwestie afwezig was. De bedoeling van het onderzoek werd geschetst als 'het opleveren van informatie'. Onderzoekers die het waagden om aan de door hen verzamelde gegevens evaluatieve conclusies te verbinden, werden op de vingers getikt. In beleidsnotities van de minister werd gerept over de schadelijkheid voor het innovatieproces van vooraf opgestelde evaluatiecriteria en innovatiecommissies (in het bijzonder de innovatiecommissie middenschool) waar schuwden voor evaluatie waar het innovatieproces nog niet aan toe was, voor de onvoldoende tot wasdom gekomen evaluatiemethodologie evenals het ontbreken van voldoende onderwijskundige kennis.

In het begin van de jaren tachtig zette in beleidskringen een kentering in over het denken over onderwijsevaluatie. Over onderwijskwaliteit, effectiviteit van vernieuwingsprogramma's en rendement mocht niet alleen opeens wél hardop gesproken worden, het werden zelfs de centrale issues. Verschijningsvormen van deze geleidelijke verandering waren de nota Kwaliteit van het Onderwijs (1981), het ontwerpprogramma voor de evaluatie van het Onderwijsvoorrangsbeleid van Hofstee, Meijnen en Koster (1984), het ten departemente opgestelde evaluatieplan voortgezet onderwijs (1984), de nota gedrags- en maatschappijwetenschappen (1984) waarin programma-evaluatie als één van de stimuleringsgebieden voor onderzoek werd genoemd, de geleidelijke start van het periodieke peilings-

onderzoek (dat sinds 1980 werd voorbereid door beleidsplanners van O&W, de SVO en het CITO) en de oprichting door de Minister van O&W van de klankbordcommissie Programma Evaluatie, in 1985.

Ook de SVO profileerde zich in deze periode nadrukkelijker als coördinator van onderwijs-evaluatie, onder meer door een afzonderlijke bureau-afdeling voor dit werkterrein in het leven te roepen.

Als vermoedelijke oorzaken van de mentaliteitsverandering op het terrein van onderwijs-evaluatie zijn (in volgorde van belangrijkheid) te noemen: het verhoogde doelmatigheidsbewustzijn in het overheidsbeleid (bezuinigingen, deregulering, output-financiering e.d.); contacten van invloedrijke beslis-sers (c.q. departementsambtenaren) met buitenlandse evaluatie- en assessment-programma's; ontwikkelingen in de evaluatiemethodologie en -technologie en de aanwezigheid van wetenschappers (te beginnen met A.D. de Groot) die altijd al in waren voor output-georiënteerd en wetenschappelijk evaluatie- en assessmentonderzoek – andere namen die in dit verband genoemd moeten worden zijn Hofstee, Creemers, Meijnen, Hoeben, Scheerens en Koster.

In dit gewijzigde klimaat ten aanzien van onderwijs-evaluatie werden in dezelfde periode (eerste helft van de jaren tachtig) nieuwe landelijke onderwijsinnovatieprogramma's in de steigers gezet, te weten het onderwijsvoorrangsbeleid, vernieuwing van de eerste fase van het voortgezet onderwijs en het informatica-stimuleringsplan. Bij elk van deze programma's zijn evaluaties in voorbereiding of reeds in uitvoering.

In dit themanummer wordt verslag gedaan van de voorbereiding en uitvoering van de eerste fasen van deze nieuwe generatie onderwijs-evaluaties. Er zijn dus bijdragen over de voorgenomen evaluatie van de eerste fase van het voortgezet onderwijs, het onderwijsvoorrangsbeleid en het (onderwijsdeel van het) informatica-stimuleringsplan. Daarnaast is er een bijdrage over het periodieke peilingsonderzoek.

Scheerens beschrijft in zijn bijdrage de context, de methodologie en de resultaten van twee evaluatiestudies die zijn uitgevoerd in het kader van het Informatica Stimuleringsplan (INSP): een evalueerbaarheidsstudie en een

sobere toekomstgerichte evaluatie van het INSP. Aan het eind van zijn artikel gaat hij, ondanks een aantal vernieuwende elementen in de aanpak, in op een aantal kritische kanttekeningen die te plaatsen zijn bij een evaluatie die meer weg heeft van een onderbouwd advies dan van een traditionele empirische benadering.

Nijhof beschrijft in de tweede aansluitende bijdrage een deelevaluatie van het INSP. Een van de doelen van het INSP was het stimuleren van informatiekunde in het beroepsgerichte onderwijs o.a. door aan te sluiten bij nieuwe de ontwikkelingen in beroepen en functies. Een drietal deelprogramma's is geëvalueerd, daarnaast is gebruik gemaakt van informatie van externe (bedrijfs-)opleidingen. De conclusie is dat de primaire doelen niet ten volle uit de verf zijn gekomen, maar dat belangrijke aanzetten en stimulansen zijn gegeven voor de ontwikkeling van informatiekunde en de aansluiting op de arbeidsmarkt.

Peschar schetst de overwegingen en uitgangspunten voor een evaluatie van de basisvorming, waarbij gekozen is voor een loopbaanonderzoek in cohorten met drie meetpunten. Hoewel de discussie over de basisvorming voortduurt lijkt er in evaluatief opzicht winst geboekt te zijn: een doordacht grootschalig vergelijkend onderzoeksprogramma naar de effecten van schoolkenmerken in het voortgezet onderwijs.

Onderwijsvoorrangsbeleid is gericht op een controversieel vraagstuk. Evaluatie van onderwijsvoorrangsbeleid (OVV) is zo mogelijk nog controversiëler. Van der Werf en Tessier beschrijven de context van het OVV, het onderzoekdesign, de discussie over de effectmaten en het uitvoeringsplan van de evaluatie. Uit een vooronderzoek worden enkele resultaten gepresenteerd. Opmerkelijk is dat de implementatie van het OVV op scholen vaak niet duidelijk is. Over de effecten hoeven we dan vooralsnog geen illusies te hebben.

De laatste bijdrage in de reeks heeft betrekking op de Periodieke Peiling van het Onderwijsniveau. Wijnstra schetst de werkwijze van het periodieke peilingsonderzoek (PPON) aan de hand van de uitgevoerde rekenpeiling in 1987. Peilingsonderzoek (ook wel assessment genoemd) is een bepaalde vorm van evaluatie-onderzoek die in een aantal opzichten duidelijk afwijkt van de voorgaande evaluatie-onderzoeken: het spoort geen directe

effecten van programma's op, maar probeert vast te stellen wat er gekend en gekund wordt door een populatie leerlingen in het licht van wat de samenleving wenselijk acht.

Nijhof en Scheerens sluiten de serie kort af met een aantal constatering en observaties. Zo stellen zij vast dat evaluatieprogramma's meer produktgericht worden en dat het belang van evaluatie in grootschalige programma's bij overheid en politiek meer wordt onderkend en erkend. Daarnaast blijft uiteraard de vraag bestaan welk design het meest geschikt is. Vragen blijven er wel ten aanzien van het gebruik en de bruikbaarheid van de evaluatiegegevens. Sommige onderwijspolitieke doelen zijn niet grijpbaar voor welke vorm van evaluatie dan ook: sommige designs sterven in schoonheid.

Namens de redactie

W.J. Nijhof

J. Scheerens

Literatuur

- Hoeben, W.Th.J.G., Evaluatie-onderzoek van het onderwijs. Stand van zaken. In: R. Halkes & R.G.M. Wolbert (red.), *Docent en methode*. Bijdrage tot de Onderwijsresearchdagen 1984 te Tilburg Lisse: Swets & Zeitlinger, 1985. (pp. 23-41)
- Scheerens, J., *Evaluatie-onderzoek en beleid*. Methodologische en organisatorische aspecten. Harlingen: Flevodruk, 1983a.
- Scheerens, J., *Het sectoronderzoek: onderwijsonderzoek in de marge van wetenschap en beleid?* Een studie naar het functioneren van het beleidsgerichte onderzoek in het kader van enkele landelijke onderwijs-innovatieprojecten. Harlingen: Flevodruk, 1983b.